

FTAMP 11.01.61

Д.Д. Омирзакова¹ (orcid 0000-0002-4715-8433) – негізгі автор
Б.Л. Таирова² (orcid 0000-0001-8799-9483)

¹Саясаттану магистрі, аға оқытушы, ²Филос. ғылым. канд., доцент
М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз, Қазақстан
e-mail:¹dinao-80@mail.ru

КӨШПЕЛІ ТАНЫМДАҒЫ ӘСКЕРИ МӘДЕНИЕТТІҢ ОРНЫ

Аннотация. Көшпелілер танымында орын алатын ерекше үрдіске әскери мәдениетті жатқызатынымыз анық. Осы әскери мәдениеттің қалыптасуының құрылымдық ерекшелігі европалықтарды қатты қызықтырды. Әлемге танымал болған көшпелілер әскери күштің қуаттылығын саралай отырып, өзіндік ерекшелігін анықтау маңыздылығын ашып көрсету болып отыр.

Тірек сөздер: номад, функция, әскери қызмет, мәдени даму, көшпелілер.

Кіріспе. Тарих өтінде көшпелілер мәдениеті барша халықты қызықтырғаны анық. Олар өте жауынгер халық болған соң, өздерімен өзгелерді санастыратындай қылып ұстайтын тәсілі болған. Оның өзіндік себептері де бар. Көшпелі мәдениетке далалық ұстанымның шарттылығымен санаса білгендігінде болып отыр. Әскери мәдениет ұғымы-бұл бір жағынан тұжырымдаманы талдауды, екінші жағынан қоғамның рухани мәдениеті жүйесіндегі әскери мәдениеттің орнымен негізгі функцияларын анықтауды талап ететін күрделі құбылыс.

Шыңғысхан мұрагерлерінің шапқыншылығынан Еуропаның көп бөлігінің құлауы, көшпелілердің әскери ұйымы қарсыласқа қарағанда әлдеқайда күшті, қарапайым және сенімді болғандығымен түсіндіріледі. Соғыс көшпелілердің өмір сүру формасы болды, олар адамдарда бала кезінен бастап шаруалар сияқты қорғаныс қажеттілігімен емес, өмір сүру жолымен қалыптасты.

Біздің дәуірімізге дейінгі XV ғасырдың ортасынан бастап көшпелілер жылқы өсіруді кеңейтіп, тез арада экономиканың негізгі саласына айналды, содан кейін түйе қолға үйретілді. Осының арқасында тұрақты және ұзақ қоныс аудару мүмкіндігі пайда болады.

Жылқының көшпеліліктегі және табынды басқарудағы рөлі-бұл адам сияқты қымбат, тіпті одан да маңыздырақ болды десек қателеспейміз. Скиф жерлеулері қайтыс болған жауынгермен бірге қаруын, оның еңбек және жауынгерлік өмірінің ажырамас серігі болған жылқысын бірге жерлеген, бұл оның мәдениеттегі рөлі туралы айқын айтады.

Көшпелілер мәдениетіндегі жылқының ерекше рөлі олардың әскери өміріндегі орнымен де байланысты. Мұндай халықтардың негізгі мінез-құлық белгілерінің бірі агрессивтілік болғандығы атап өтіледі-бұл туа біткен емес, өмір сүру үшін қажет, мәдени сапа. Мәдениетте агрессивтілік нағыз жауынгердің ерлігі ретінде айқындалады. Көшпелі малшылардың құндылықтар жүйесінде соғысқа қатысу өмір сүру мен өмір сүрудің қажетті шарты ретінде болды. Ер адамдар бұған ерте балалықшақтан бастап ойыншықтармен ойындар арқылы дайындалды, содан кейін қару-жарақты үйретіп, жасөспірімнің санасында ерліктің белгісі ретінде, ерлердің арнамысы мен ерлігінің көрінісі ретінде жауынгерлік қасиеттерді

қалыптастырды. Осылайша, біз қарастырған мәдениеттің жалпы сипаттамасы үш доминантты анықтайды: мал шаруашылығы, көшпелі өмір салты және агрессивтілік, соғысты экономикалық және рухани өмірдің ажырамас элементіне айналдырды. Материалдық, рухани және көркем мәдениетті дамытудың осы үш нұсқасындағы ең маңызды айырмашылықтардың бірі – кеңістік пен уақытқа деген көзқарас.

Зерттеу әдістері. Көшпелі малшылар үшін кеңістік үлкен рөл атқарады, өйткені көшпелі болмыс және диқаншылар мен қала тұрғындары мен және басқада көшпелілер мен жасалған үнемі қанды қақтығыстар егіншілік игерілген шектеулі кеңістіктің статикасын емес, таулардың, даланың, өзендер мен теңіздің шексіз кеңістігіндегі қозғалыс динамикасын ерекше маңызды етеді. Әскери мәдениеттің көшпелілер танымындағы орны мен қызметі отандық және шетелдік ғалымдардың пікірін ескере отырып ғылыми тұрғыдан салыстырмалы талдау жасау арқылы өзіндік орны анықталды.

Зерттеу нәтижелері және талқылау. Көшпелі қазақ мәдениеті қалыптасуының бастапқы кезеңі б.з. дейінгі III-II мың жылдықтың шебіне жетеді. Тарихи ғылымдағы ежелгі кезеңді археологиялық ескерткіштердің орны бойынша ажыратады: Днепр мен Волга арасында қалыптасқан Срубная мәдениет; Енисей мен батыс Монғолияда-Афанасьев мәдениеті; Сібірдің, Қазақстанның және Орта Азияның оңтүстігінде - Андронов мәдениеті қалыптасты, оларда мал шаруашылығын экономикалық бағдарға мамандандырды. Шаруашылықтың малшаруашылығы жүйесінің айқын болатыны соншалықты, оның өзгеше типі қарастырылатын аймақта б.з.д. XX ғ. дейін болды. Көшпелі тәсілдің немесе номадтық феноменінің оның бірегейлігінен, арнайыландырылғандығынан ғана емес, сонымен бірге оның әлемнің барлық бөліктерінен кеңінен таралғандығынан тұрады. Біздің бағытымыз еуразия далаларының номадтық типінің эволюциясы мәселелерін көтереді.

Тарихи әдебиетте «номадтар» терминіне байланысты ғалымдар әр түрлі мағынаны береді. Гипотезалар әртүрлі себептермен тудырылатын болатындықтан (ғалымдар еуразия далаларының аймақтарын ғана емес, сонымен бірге әлемнің басқа континенттерін), сипаттамаларды берудің өзі алуан түрлі сипатта болады. Термин мағынасының молдығына қарамастан, бізді түркі әлемінің масштабында қазақ халқының тарихына қатысты болған аймақ аса қызықтырады.

Еуразия даласында көшпелі мал шаруашылығының қалыптасуы бір мезгілде болды және бірнеше мыңжылдықты алды. Оның басталуы б.д.дейінгі VI-V мыңға тіреледі. Алайда, зерттеушілердің пайымдауы бойынша б.д.дейінгі III және тіпті II мыңжылдықтағы мал өсірушілер нағыз көшпелілер болған жоқ деген басқа пікір де бар. «Дала қоласы» мәдениетінде (б.д.дейінгі III-Імыңж.)-олардың барлығының шаруашылығы кешенді, малшаруашылықтық-егіншіліктік немесе егіншіліктік-мал шаруашылықтық болып табылды. Ғылыми әлемде көшпелі мал шаруашылығының пайда болуына байланысты теориялар немесе тұжырымдамалар жеткілікті түрде әр түрлі. Біреулері мал шаруашылығының пайда болуын аң аулаудан шығарады. Екіншілері, мал шаруашылығы мен егіншіліктің бір-біріне тәуелсіз пайда болуы мүмкін деп айтады, бірақ олар да мал шаруашылығын аң аулаудан шығарған. Кейбір ғалымдар аридизациямен байланысты, климаттық өзгерістерге үлкен мән береді. Кеңес әдебиетінде көшпелі мал шаруашылығына өтуді мал басының өсуімен және оларды асырау қиындығымен байланыстырды, яғни бірінші кезекте мал шаруашылығында

мүдделі адамдар топтары, егіншілікті қолдануды тоқтатты да, номадтарға айналды. Осы кезге дейін ұсынылған, көшпелі мал шаруашылығының пайда болуын түсіндіруге ұмтылған теориялар жоққа шығармайды, керісінше бір-бірін толықтырады.

Номадтардың ұлы жетістіктерінің санына көшпенді өркениеттің шығу тегінде орасан рөл атқарған, жылқының доместикациясын жатқызу керек. Жылқы көшпелілердің шаруашылық-мәдени жүйесін қалыптастыруда баға жетпес маңыздылықты иеленді. Ол коммуникацияның, соның ішінде әскери істе басты құралдардың бірі болып табылды. Ботай энеолиткалық қонысында археологтар жылқылардың 99%-тен астам мүрделерін тапты. Ғалымдар мұқиятталдаған соң оның үй жағдайларына бейімделгендігін көрсетті. Бұл олжа «жылқы өсіру мәдениеті» деп аталатын мәдениетті қалыптастыруда көрініс тапты (неолит-энеолит дәуірінде). Өндірістің экономикалық стратегиясы ретінде мал шаруашылығының аридтік аймақтарда дамуында жылқы аса қолайлы болды. Сондықтан, жылқының тіршілікті қамтамасыз ету жүйесінде түйінді айқындамалардың бірін иелене отырып, көшпелі тәсілді қалыптастыруда кенеттен революциялық өзгеруге себеп болу фактісінің даусыз болып табылуы мүмкін [1,15 б].

Әскери мәдениет ұғымын оның маңызды сипаттамаларын анықтау үшін талдамас бұрын, біз оған байланысты немесе синонимдік ұғымдардың шеңберін анықтауымыз керек. Ең жақын ұғым-әскери мәдениет ұғымы. Осы тақырыптағы материалдардың көпшілігінде әскери мәдениет пен әскери мәдениет ұғымдары синоним болып көрінетініне қарамастан, біз олардың түбегейлі айырмашылықтарын оңай анықтай аламыз. Айырмашылық «жауынгер» және «әскери» ұғымдарының семантикалық реңктерінде жатыр. С.И. Ожеговтың сөздігіне сәйкес, жауынгер-бұл «әскерде қызмет ететін, соғысатын, жаумен күресетін адам» [2,88б], ал әскери адам - «әскери қызметке қатысты, қызмет көрсету армиясының әскери қызметшілері» [2,87б.]. Бұл анықтамалар кейде тек бір-бірімен қиылысатындығын көрсетеді: әскери – бұл армияда қызмет ететін жауынгер; жауынгер-соғыс қимылдарына қатысатын кез келген азамат, оның ішінде армияда қызмет етпейтін азамат. Осылайша, жауынгер ұғымы әскери ұғымға қарағанда әлдеқайда кең.

Біздің ойымызша, бұл әскери және әскери мәдениеттер арасындағы айырмашылықтарға да қатысты. Әскери мәдениет соғыс қимылдарына қатысатын кез келген адамға тән нормаларды, мінез-құлық ережелерін, құндылықтарды және т.б. қамтиды. Әскери мәдениет адамзаттың санасына мақсатты түрде енуімен ерекшеленеді. Осыны ескере отырып, оны әскери мәдениет деп те атауға болады, дегенмен бұл ұғым әдетте бейресми әскери мәдениеттің бірқатар құбылыстарын анықтау үшін қолданылады. Біздің зерттеуіміз қазіргі заманғы шындыққа, атап айтқанда қайта құрудан кейінгі қазақ армиясына қатысты болғандықтан, біз әскери және әскери мәдениет ұғымдарын синоним ретінде қолданамыз. Сонымен қатар, біз бұл ұғымдарды қоғамның әскери мәдениеті туралы кеңірек түсініктен ажыратамыз, өйткені оған тек әскери мәдениеттің элементтері ғана емес, сонымен бірге әскери салаға қатысты қоғамдық сананың элементтері де кіреді.

Әскери мәдениет ұғымын анықтай отырып, ғалымдар ең қарапайым жолмен жүреді, яғни сипаттау жолымен, бұл ұғымға көбінесе қамту ауқымында әртүрлі жиынтық анықтамалар береді. Кеңес заманы кезінде әскери мәдениет ұғымдарын қолданбаған, бірақ армияда тәрбиеленген моральдық-ерік қасиеттерін, сондай-ақ оларды қалыптастыру құралдарын

(И.Е. Будовский) сипаттауға және талдауға көп көңіл бөлген А.Б. Григорьевтің пікірінше, әскери мәдениет «бұл көлемді ұғым. Бұған тіл, ойлау, этика, әскери философия жатады. Қолданбалы тұрғыдан алғанда, әскери мәдениет саласындағы қызмет - бұл әскери қызметтің ережелері мен прецеденттерін іріктеу, жүйелеу, сақтау, зерделеу және пайдалануды ұйымдастыру есебінен әскери күштің өмір сүруін қамтамасыз ету» [3,90 б].

Ғылыми нәтижелерді талқылау. Ең алдымен, түсініспеушіліктерді болдырмау үшін біз терминдерді анықтауымыз керек.Әрине, біз «номад» анықтамасынан бастаймыз. Бұл термин грек тілінен аударғанда «көшпелілер» дегенді білдірсе де, көшпелілердің бәрі бірдей далада өмір сүрмеді, сонымен қатар мал шаруашылығымен айналысты. Индонезия халықтарының баджо, мокен, ураклавасы сияқты «теңіз көшпелілері» бар. Солтүстік Американың бизон аңшылары немесе африкалық бушмендер сияқты көшпелі аңшылар бар.Көшпелі өмір салтын жүргізетін сығандар да бар ... Ал «номадизмнің» өзі-шаруашылық қызметтің және соған байланысты әлеуметтік-мәдени сипаттамалардың ерекше түрі, онда халықтың көпшілігі экстенсивті көшпелі мал шаруашылығымен айналысады. Сонымен қатар, кез келген мал шаруашылығы емес, өйткені қоян, қаз және ара өсіруде мал шаруашылығы саласы болып табылады, бірақ жылқы өсірумен ірі қара (мал шаруашылығы) және ұсақ мал өсіруге негізделген. Әрине, мен бұл ұғымның шеңберін біршама тарылтамын, өйткені қатаң айтқанда, полярлы бұғы өсірушілер мен түйе өсіретін бедуиндер — сол көшпелілер, бірақ этникалықжәне тарихи тұрғыдан олар Ұлы Дала тұрғындарынан өте ерекшеленеді, атап айтқанда біз олардың тарихи рөлін анықтай бастадық.

Көшпендіні мал шаруашылығынан басқа жұмысты білмейтін малшы ретінде сипаттайтын таптаурынды басынан-ақ сейілту маңызды. Шын мәнінде мұндай өмір салты — еңбектің заманауи саралануының өнімі, номад малды сатудан түскен ақшаға қажеттінің барлығын сатып ала алады. Ежелгі уақытта ол мұндай мүмкіндікке ие болмаған және өз бетінше арбалар мен киіз үйлер тігуге, терілер жасауға және қару жасауға, ыдыс-аяқтарды мүсіндеуге және өртеуге, киізді орауға және киім тігуге мәжбүр болған. Көшпелі халықтар арасында қолөнершілер мен дикандар,аңшылар мен балықшылар, көпестер мен қарақшылар аз болған жоқ. Олардың гүлденуі кезінде көшпенділер өздерінің бекіністі қалаларын тұрғызды [4,95 б], ал басқалары жиі басып алып, осы мақсатта пайдаланды.

"Көшпенділік-көшпелі халықтардың әлеуметтік-экономикалық, әскери дамуының тарихи қалыптасқан жүйесі, шаруашылық-мәдени тип.

Номадтар Азия мен Еуропаны байланыстырған Ұлы Жібек жолын дамытуда үлкен рөл атқарды. Ұлы Жібек жолы өз кезегінде Орталық Азия халықтарының рухани және материалдық өміріне үлкен үлес қосты. Шаруашылық саласында – шаруашылықтың отырықшы дамуы, егіншілік, бау-бақша салаларында үлкен өзгерістер болды.

Қазіргі Қазақстанның аумағы көптеген ғасырлар бойы бірге өмір сүріп, үздік материалдық және рухани жетістіктермен алмасып келе жатқан екі ежелгі мәдениеттің тоғысында орналасқан – көшпелі және отырықшы. Мұнда әр түрлі ұлттардың, ежелгі өркениеттердің көптеген мәдени ескерткіштері пайда болды.

Көшпенділер туралы идеялар сол ежелгі уақытта қалыптасқан. Ежелгі Қытайда «көшпенділер жабайы, мәдениеттің жаулары» деген ұғым қалыптасқан. Еуропада да көшпелі ғұндар «тағы бір жабайы ит тұқымы, өркениеттің жауы» – деп саналды.

Көшпенділерге қатысты өз көзқарастарын еуропалық ғалымдар да білдірді. Мысалы, Монтескье көшпелі қоғам әділ, тең қоғам деп мәлімдеді, ал Фергюсон, Адам Смит көшпенділердің қарама-қарсы мүлкі, әлеуметтік теңсіздігі бар деп сенді. Философ Канттың пікірінше, мемлекеттің өзі қорғаныс мақсатында, көшпенділер мен отырықшы - диқандардың өзара қарсыласуынан пайда болды. Белгілі философ Ф.Гегельдің пікірінше, әлеуметтік қайшылық болса да, көшпелілерде мемлекет болған жоқ.

XX ғасырдағы еуропалық ғалымдардың көшпелілікке деген көзқарастары әр түрлі болды, әсіресе қоғамның қарама-қарсы жақтарына ғана назар аударылды. Мысалы, ғалымдар Рацель, Гумплович, Торнвальд, Тойнби тәуелсіз өркениетті құруға қабілетті емес, олар тек мемлекетті, басқа өркениеттік жетістіктерді, отырықшы елдерді жаулап алуды үйренді.

Олардың пікірінше және заманауи зерттеушілердің пікірінше, көшпелі қоғам - бұл бір жерде, өз бетінше дами алмайтын қоғам, отырықшы мәдениеттің ықпалынсыз өркениет құра алмайтын қоғам, болашағы жоқ қоғам.

Көшпенділік кеңес ғылымында XX ғасырдың 20-40 жылдарынан бастап зерттелуде. Кеңес тарихшыларының еңбектерінде бұл салада марксистік-лениндік көзқарас басым болды. Зерттеушілер негізінен көшпенділердің қоғамдық құрылысына ғана мән берді. Мысалы, зерттеуші А.П. Чулошников көшпенділерде таптық қоғам жоқ, тек рулық қауым ғана болды деген өз пікірін білдірді, ал П. Кушнер көшпенділерде тек «рулық мемлекет», феодализмнің алғашқы қадамдары пайда болды деген қортындыға келді.

С.П. Толстов көшпелілер, отырықшы халықтар сияқты, алдымен әскери құлдық демократия немесе патриархалды монархия түрінде құлдық қоғам құрды, содан кейін феодалдық қоғамнан аман қалды. Олардың маңызды жері немесе мал иеленуі туралы мәселе төңірегінде пікірталас болды. Бір топ ғалымдар көшпенділер тайпалық қоғамның қалдықтарымен араласқан феодалдық қоғам деп мәлімдеді.

Зерттеушілердің басқа тобы Еуразиялық көшпенділер патриархалдық-феодалдық қоғамда өмір сүрді, меншіктің негізгі түрі малға жекеменшік болды, ал жер рулық қауымның ортақ иелігінде болды деген ойды ұстанды.

Археолог К. Ақышевтің пікірінше, Қазақстан жерінде көшпелі мал шаруашылығының қалыптасуының басталуы қола дәуірінің соңына, темір дәуірінің басына, яғни б.з.д. IX-VIII ғасырларға жатады. Осы уақыттан бастап Орталық, Батыс Қазақстан жерлерінде меридиан бойынша көшу қалыптасты, ал Шығыс Қазақстан мен Жетісуда жазда биік таулы жайылымдарға көшу, қыста жазықта және қары аз таулардың қойнауында қыстау қалыптасты.

Номадизмнің тарихтағы рөлі зор. Әлемдік, этникалық мәдениетке қосқан үлесі баға жетпес. Бірақ көшпелі халықтардың жойқын әрекеті туралы айту мүмкін емес. Күшті әскери әлеуетке ие бола отырып, олар белгілі бір уақыт аралығында көптеген мәдени құндылықтарды жойды.

Қорытынды. Тағы бір нәрсе-көшпелі мал шаруашылығы, классикалық нұсқада мал өсірушілердің отбасылық топтары жыл бойы ғасырлар бойы қалыптасқан бағыттар бойынша табынмен бірге жүреді, олармен бірге барлық азық-түлікті алып жүреді. Сонымен қатар, өзіндік ерекше өмір салты, мобильді және ықшам экономикалық жабдықтар, жиналмалы сәулет, өзіндік асүй және өзіндік дүниетаным жүйесі қалыптасады. Мұның бәрі «номадизм» терминінің артында жатыр. Классикалық түрде болса да, номадизм – тым кең таралған құбылыс емес, көшпелі малшаруашылығынан көшпелі

малшаруашылығына дейін әртүрлі өтпелі формалар жиі кездеседі, бірақ номадтық болмыс стилі мен номадтық философия пайда болғаннан кейін, этностардың өздері жылқы өсірумен ұтқырлықты, солайша «көшпелі демократия» деп аталатын өз қоғамын әлеуметтік ұйымдастырудың өзіндік стилін сақтап қалды. «Көшпелі (Дала) демократиясын» жергілікті өзін-өзі басқарудың жоғары деңгейі бар шектеулі монархия деп сипаттауға болады, онда хан соғыс дәуірінде әрі символ әрі әскербасшы ретінде болған.

Осылайша, осы нақты жұмыс аясында, көшпелілер туралы айтқанда, өмір сүру стилі негізінен көшпелі мал шаруашылығы (жылқы шаруашылығы, мал шаруашылығы, қойшаруашылығы) болып табылатын, салт-дәстүрлері, мәдениеті, өмір салты мен дүниетанымдық жүйесі бар, жылына бірнеше рет бір орыннан екінші орынға көшу қажеттілігіне бағынатын нақты этностарды білдіретін анықтама ретінде беруге болады. Мыңжылдықтар бойы Ежелгі әлемнің классикалық егіншілік өркениетіне ұқсамайтын, өзінің көшпелі өркениетін құрған Еуразия Дала белдеуінің негізгі тұрғындары болған этностар [5,5-866.]. Жануарларға үнемі жаңа жайылымдар қажет болғандықтан, малшылар жылына бірнеше рет көшуге мәжбүр болды. Көшпелілерде тұрғын үйлердің ең көп таралған түрі, әдетте, жүнмен немесе терімен (киізүй, шатыр немесе шатыр) жабылған, бөлшектенетін, жеңіл берілетін конструкциялардың әртүрлі нұсқалары болды.

Үй ыдыстары мен ыдыс-аяқтар көбінесе сынбайтын материалдардан (ағаш, былғары) жасалған. Киім мен аяқ киім, әдетте, былғарыдан, жүннен, сонымен қатар жібектен және басқа да қымбат және сирек маталар мен материалдардан жасалған. «Атқа міну» құбылысы (яғни көптеген жылқылар мен түйелердің болуы) көшпелілерге әскери істерде айтарлықтай артықшылықтар берді. Көшпелілер егіншілік әлемінен оқшау өмір сүрген жоқ, бірақ егіншілік халықтардың өніміне аса мұқтаж емес еді. Көшпелілер үшін кеңістік пен уақытты айрықша ұғыну, қонақжайлық әдет-ғұрпы, күй талғамаушылық пен төзімділік, ежелгі және ортағасырлық көшпелілерде соғыс мәдениетінің, жауынгер-шабандоздың, өз кезегінде, ауызша шығармашылықта да (батырлық эпос), бейнелеу өнерінде де (аң стилі) көрініс тапқан батырлық бабалардың болуы, көшпелілер өмір сүруінің басты көзі – малға табыну көзқарасы көзделетін ерекшелік тән. Бұл ретте «таза» көшпелілер (үнемі көшпелілер) аз (Арабиямен Сахараның кейбір көшпелілері, моңғолдар және Еуразия даласының кейбір басқа халықтары) екенін ескеру қажет.

«Орталық Азия өркениеттерінің тарихы» атты 6 томдық энциклопедиясында жарияланған ЮНЕСКО деректері бойынша көшпенділердің өздерінің байырғы аумақтарында мәдениетпен өркениеттің дамуына елеулі үлес қосқаны, өзіндік өмір салты мен өзіндік мәдени мұрасын өздері жасағаны ерекше атап өтілген.

Онымен қоса, жалпыадамзат тарихында көшпенділер маңызды рөл атқарды, өйткені көшпенділік немесе номадизм - бұл ұдайы дамып отыратын, өзгертін және жаңаратын дүниетаным. Бір жерден екінші жерге көшкенде номадтар жаңа аумақтарды зерттейді, олар ашқан жерлерді өндіріс айналымына енгізеді және оларды пайдаланады. Көшпелі өмір салтының пайда болуымен адамзат тарихында кейіннен еңбек пен сауданың бастапқы алғышарттары қалыптасты. Көшпелілер әлемдік мәдениетке өз үлесін қоса алған ерекше мәдениет. Ол болмысы жағынан көп қабатты күрделі құбылысқа ие. Көшпелілер болмысы мен танымы болашақта да жан-жақты зерделеуді қажет етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Нұғман, Б.Ф. Көшпелі өркениет тарихындағы Қазақстан. Теориялық-әдіснамалық бағдарлар // [Мәтін] / Б.Ф. Нұғман, А.А. Абдрахманова, А.О. Жетпісбаев. – Қарағанды, 2008. - 220 б.
2. Ожегов, С.И. Толковый словарь языка: 80000 слов и фраз выражений [Текст] / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. –М.: АЗЪ, 1996. – 90 с.
3. Серікбаев, А. Көшпелілер өркениеті. Көшпелілікті зерттеу тарихы [Мәтін] / А. Серікбаев. – Астана, 2018. – 210 б.
4. Худяков, Ю.С. Общие направления развития военной организации и этносоциальной иерархии у древних кочевников Центральной Азии [Текст] / Ю.С. Худяков // Вестник НГУ. Серия: История, филология. - 2010. - Т.9, Вып.3. - С.110-118.
5. Горобейко, В.В. Номады Великой Степи [Текст] / В.В. Горобейко. - [?], 2015. – 120 с.

Мақала редакцияға 29.03.22 түсті.

Д.Д. Омирзакова, Б.Л. Таирова

Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, Тараз, Казахстан

МЕСТО ВОЕННОЙ КУЛЬТУРЫ В КОЧЕВЫХ ЗНАНИЯХ

Аннотация. Понятно, что мы относим к воинской культуре особый процесс в познании кочевников. Структурные особенности формирования этой военной культуры представляли большой интерес для европейцев. Всемирно известные кочевники анализируют силу вооруженных сил и раскрывают важность идентификации.

Ключевые слова: кочевник, функция, военная служба, культурное развитие, кочевники.

D.D. Omirzakova, B.L. Tairova

M.Kh. Dulaty Taraz Regional University, Taraz, Kazakhstan

THE PLACE OF MILITARY CULTURE IN NOMADIC KNOWLEDGE

Abstract. It is clear that we refer to military culture as a special process in the cognition of nomads. The structural features of the formation of this military culture were of great interest to Europeans. The world-famous nomads are analyzing the strength of the military and revealing the importance of identification.

Keywords: nomad, function, military service, cultural development, nomads.

References

1. Nugman B.G., Abdrakhmanova A.A., Zhetpisbaev A.O. Kazakhstan in the history of nomadic civilization. Theoretical and methodological orientations. - Karaganda, 2008. - 220 p. [in Kazakh].
2. Ozhegov S.I., Shvedova N.Yu. Explanatory dictionary of the language: 80,000 words and phrases of expressions. - Moscow: AZ, 1996. - 90 p. [in Russian].
3. Serikbaev A. Nomadic civilization. The history of the study of nomadism. - Astana, 2018. - 210 p. [in Kazakh].
4. Khudyakov Yu.S. General trends in the development of the military organization and ethno-social hierarchy among the ancient nomads of Central Asia // Vestnik NSU. Series: History, Philology. - 2010. - V.9, Issue 3. - P.110-118. [in Russian].
5. Gorobeiko V.V. Nomads of the Great Steppe. - [?], 2015. - 120 p. [in Russian].